

ISSN 2181 - 7286

2/2023

ТАЪЛИМ ТИЗИМИДА ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАР

ISSN 2181-7286
2/2023

**Таълим тизимида
ижтимоий-гуманитар
фанлар**

МУНДАРИЖА

ФАЛСАФА

Куанишова Д.Т. Гендер тенглик ва аёллар ижтимоий мавқеини оширишнинг фалсафий таҳлили.....	6
Межевникова О.П. Виртуальный постчеловек.....	11
Зияев Ф.С. Маънавий мерос – маънавият тараққиётининг асоси.....	15

ФИЛОЛОГИЯ

Юнусова Х.Ю. К вопросу изучения творчества С.П. Бородина.....	21
---	----

ПЕДАГОГИКА ВА ПСИХОЛОГИЯ

Islamova M.Sh., Ximmataliyev D.O. Kimyoviy bilimlar asosida harbiy kompetentlikni rivojlantirish.....	25
Axmedova Sh.A., Tashpulatov R.X., Yakubova M.M. Masofaviy ta'limda va muxandislik va kompyuter grafika o'quv fanini Microsoft Power Point dasturi yordamida animatsiyadan foydalanish.....	30
Fayzullayev U.S., Nishonov Sh.Sh. Masofaviy ta'limda axborot xavfsizligini ta'minlash.....	34
Karimova N.A., Shermatov J.K. Ta'limda ijtimoiy tarmoqlarning o'rni.....	39
Нўъманова С.Э. График фанларни ўқитишда бўлажак мутахассисларнинг касбий компетентлигини шакллантириш.....	44
Омонова М.Д. Педагогикада танқидий фикрлаш масалалари.....	49
Уралов С. Стажировка – дуал таълим тизимида ишлаб чиқариш таълими усталарининг малакасини ошириш омили сифатида.....	54
Турдиев Ж.П. Таълим жараёнида умумтехник тайёргарликни такомиллаштиришга йўналтирилган эвристик масалаларни қўллаш методикаси.....	60
Sabirova D.U., Samatova K.M., Tursunboyev L.E. Чизма геометрияни ўқитишни тадқиқ қилиш.....	64
Zaxidov Sh.B. Mudofaani ta'minlash tizimida harbiy-professional tayyorgarlikni retrospektiv tahlili.....	69
Sharapova S.D. Effects of internet threats on young people's worldviews.....	74

ИҚТИСОД

Каримов Д.М., Адиллов Б.Б. Социально-экономические аспекты борьбы с бедностью в пост пандемию: международный опыт и ситуация в Узбекистане.....	78
Kadirov A.A. Davlat byudjetining iqtisodiyotga xarajatlarini samaradorligini oshirish yo'nalishi.....	84
Абдуллаева М.К., Адиллов Б.Б. Уй хўжалиги фаолиятининг институционал жиҳатлари.....	89
Эрназаров Г.Б. Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришнинг ижтимоий-иқтисодий аҳамияти ва унинг статистик таҳлил.....	97
Хўжаев Ж.И. Мамлакатни ривожлантиришда рақамли иқтисодиётнинг ўрни.....	104
Рашидов Р.А. Инновацион иқтисодиёт шароитида кичик бизнеснинг сифат жиҳатидан ўзига хослиги.....	108
Iminova N.A., Xasanova X.X. Iqtisodiy islohotlar sharoitida bank faoliyatida risklarni boshqarish yo'llari.....	116
Каримова Л.С. Интеллектуал капитал ва инсон капиталининг шаклланиш асослари.....	124
Мамадалиев Қ.Қ. Агрокластерлар фаолиятини молиялаштиришнинг самарали тадбирларига оид хориж тажрибалари.....	129
Сулейманова Ш.А. Тўқимачилик корхоналарида инновацион технологияларни қўллашнинг хорижий тажрибаси.....	135
Файзуллаев Ж.Н. Ўзбекистонда инновацион иқтисодиётни шакллантириш имкониятлари.....	140

дастурлар доирасида молиялаштирилади. Кластерлар энг асосийси давлатга солиқ тўловчилар ҳисобланади. Бу фаолиятнинг ривожланиши мамлакат иқтисодиёти учун катта аҳамиятга эга бўлиб, давлат бюджет даромадларининг ҳам манбаларини шакллантиради. Аграр соҳага илм фаннинг кучли таъсир этиши, агрокластерлар фаолиятининг янада ривожланишига ва аграр соҳада даромадлилик даражасининг ортишига хизмат қилади. Шуни эътиборга олиб Германия, Голландия ва бошқа ривожланган мамлакатлар агрокластерлар фаолиятини қўллаб-қувватламоқдалар. Кейинги 40 йил мобайнида агрокластерлар фаолиятини ташкил этиш ва молиялаштириш жараёнида ривожланган мамлакатлар катта тажриба мактабини шакллантирди. Бу жараён қишлоқ хўжалик тармоғининг иқтисодиётда энг даромадли тармоқлардан бирига айланишига сабаб бўлмоқда. Агрокластерлар қишлоқ ҳудудида яшовчи аҳолини иш билан таъминловчи асосий субъектлар бўлганлиги учун, давлат уларнинг фаолиятига маблағ йўналтириш орқали ҳудудлар инфратузилмасини яхшилашга ҳам эришади. Ҳудудларда аҳолининг бандлиги ва даромадлилиги агрокластерлар ташкил этиш ҳисобига ортади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Портер М. Конкуренция / Пер. с англ. — М.: ИД «Вильямс», 2005. — 682 с.
2. Рахматов М.А., Зарипова Б.З. Кластер – интеграция, инновация ва ўсиш. Т.: Замин нашр 2018 19-бет
3. Бурханов А. Умуралиев О. Қишлоқ хўжалигида кооперация муносабатларини ривожлантиришнинг ташкилий-тузилмавий механизмларини такомиллаштириш масалалари. // Агро илм. № 2-сон 2020 й. 109-бет
4. Cluster offensive Bayern. Bayerisches Staatsministerium für Wirtschaft, Landesentwicklung und Energie . 2020. 6-бет
5. Franco S., Murciego A., Salado J., Sisti., Wilson J. European Clusters Panorama 2021: towards a resilient economy. Available at: [https://clusterscollaboration.eu/sites/default/files/2021-12/T1.1_D1.02European_Cluster_Panorama_Report_final.Pdf/](https://clusterscollaboration.eu/sites/default/files/2021-12/T1.1_D1.02European_Cluster_Panorama_Report_final.Pdf)
6. <http://www.clusterobservatoru.eu> сайти маълумотлари

УДК:316.422:677

ТЎҚИМАЧИЛИК ҚОРХОНАЛАРИДА ИННОВАЦИОН ТЕХНОЛОГИЯЛАРНИ ҚЎЛЛАШНИНГ ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАСИ

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА ТЕКСТИЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ

FOREIGN EXPERIENCE IN THE APPLICATION OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEXTILE ENTERPRISES

Сулейманова Ш.А. (ТДТУ таянч докторант)

Ўзбекистон–йирик тўқимачилик мамлақати бўлиб, тўқимачилик саноати миллий иқтисодиётда жуда муҳим ўрин тутади. Йирик тўқимачилик мамлақатидан

кучли тўқимачилик мамлакатига айланишини амалга ошириш учун мамлакатимиз тўқимачилик саноатининг умумий рақобатбардошлигини ҳар томонлама яхшилаши зарур. Ушбу мақолада тўқимачилик саноатининг хусусиятлари ва ривожланиш эҳтиёжларига кўра, унда ахборотлаштириш ва саноатлаштириш интеграциясини рағбатлантириш бўйича хорижий тажриба ўрганиб чиқилган.

Калитли сўзлар. *Инновация, инновацион технология, ақлли тўқимачилик, ақлли мода.*

Узбекистан – крупная текстильная страна, и текстильная промышленность занимает очень важное место в национальной экономике. Для превращения крупной текстильной страны в сильную текстильную страну необходимо комплексно повышать общую конкурентоспособность текстильной промышленности нашей страны. В этой статье в соответствии с характеристиками и потребностями развития текстильной промышленности изучаются иностранные инновации в содействии интеграции информации и индустриализации.

Ключевые слова. *Инновации, инновационные технологии, умный текстиль, умная мода.*

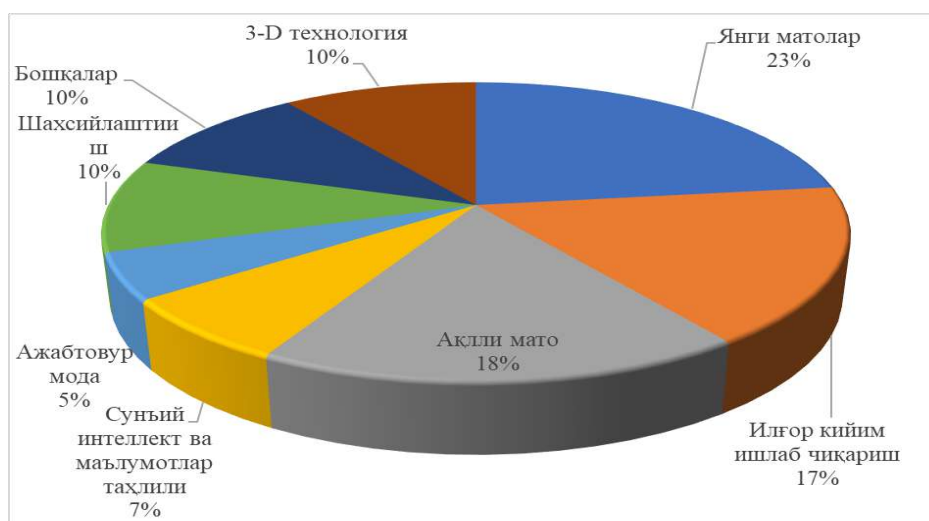
Uzbekistan is a large textile country, and the textile industry holds a very important place in the national economy. To transform a large textile country into a strong textile country, it is necessary to comprehensively increase the total competitiveness of the textile industry of our country. This article explores foreign innovation in promoting the integration of information and industrialization according to the characteristics and development needs of the textile industry.

Keywords. *Innovation, innovative technology, smart textiles, smart fashion.*

XXI аср бошларидан глобал илмий-техникавий инновацион фаолият жадаллашиб борди. Янги саноат инқилоби ахборот технологиялари ва интернет технологияларини кўшма инновацион лойиҳалари ҳамда қўллашга асосланган саноат технологиясидаги инновациялар ва ўзгаришларни назарда тутди. Сўнгги йилларда ақлли мода кийим бозорида оммалашиб бормоқда. Катта маълумотлар, нарсалар интернет, технологик инновациялар ва бошқаларга асосланган ҳолда, ақлли кийим аста секин катта тасаввур ва макон туфайли кийим саноатининг келажакдаги ривожланиши учун асосий воситага айланиб бормоқда. Ақлли тўқимачиликда ишлаб чиқариш жараёнига ўрнатилган махсус технологиялар мавжуд бўлиб, улар фойдаланувчини кўпроқ функционалик билан таъминлайди. У идрок этилган огоҳлантиришиларга ёки иссиқлик, механик, кимёвий, магнит ва бошқа манбалар каби атроф-муҳит шароитларига асосланган аниқ жавобларни бериши мумкин. Якуний фойдаланувчилар саноатида ақлли тўқимачиликнинг тобора ортиб бориши билан бутун дунё бўйлаб ақлли тўқимачиликка талаб ортиб боришига сабаб бўлмоқда. Дунё бўйлаб машҳур Gartner консалтинг компанияси маълумотларига кўра [1], ақлли кийимлар 2013 ва 2014 йилларда деярли нолга тенг бўлган бўлса, 2020 йилгача 32 миллионгача ошди. Allied Market Research тадқиқот компанияси ҳисоботида айтилишича [2], глобал ақлли тўқимачилик бозори 2015 йилдаги 943 миллион доллардан 2022 йилга келиб 5,369 миллиард долларгача ошди, 2016 йилдан 2022 йилгача йиллик ўсиш суръати 28,4 фоизни ташкил этди.

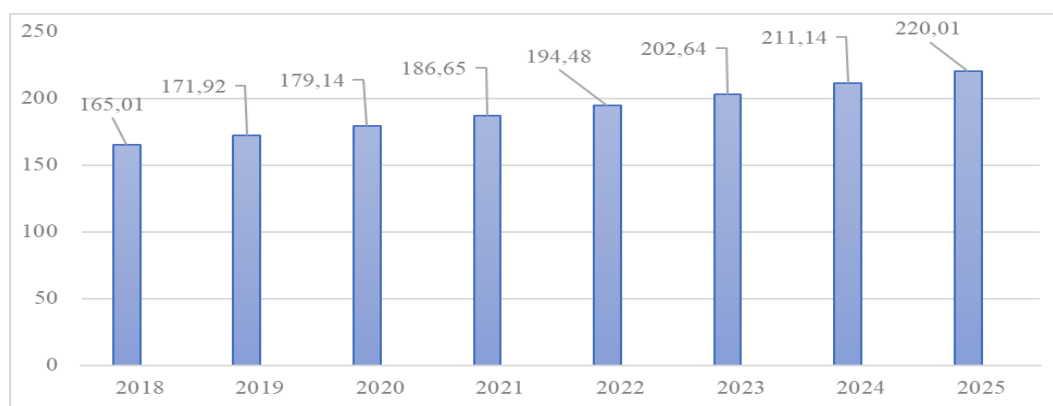
ИҚТИСОД

Инновацион тўқимачилик маҳсулотлари аэрокосмик, соғлиқни сақлаш, қурилиш, автомобилсозлик ва қадоклаш каби кўп соҳадаги ноанъанавий тўқимачилик саноатидаги функционал маҳсулот ҳисобланади. Бу маҳсулотлар ҳам табиий ва ҳам сунъий толалардан тайёрланади. Ушбу техник матолар иқлим ўзгариши, глобал исиш ва мураккаб саноат жараёнида жуда фойдали ҳисобланади. Инвест-Индия компанияси кузатувларига кўра, глобал инновацион тўқимачилик маҳсулотлари бозорининг ўртача ўсиш суръати 4,2 фоиз ва унинг жаҳон тўқимачилик бозоридаги ҳиссаси 25-27 фоизни ташкил қилади [3].

1- расм. Хорижий инновацион тўқимачилик саноати таркиби

Смарт текстил юқори технологияли материаллардан, мураккаб маҳаллий ишлаб чиқаришдан ва электрон ускуналар ва юқори нархли бутловчи қисмлардан фойдаланади. Бу шубҳасиз унинг нарҳини ва ишлаб чиқариш таннарҳини оширади, бу эса бозор ривожланишига тўқинлик қилувчи асосий омил ҳисобланади. Ақлли кийимлар бозори оммалашиши учун биринчи шарт-нарх етарлича паст бўлиши керак.

2-расм. Глобал тўқимачилик саноатида инновацион технологияларнинг қўлланилиш динамикаси (млрд.АҚШ долларида) [4]

2-расмда келтирилишича, тўқимачилик саноатида инновацион технологияларни қўллашнинг ўртача ўсиш суръати 191,4 млрд. АҚШ долларини ташкил этади. 2018 йил глобал тўқимачилик саноатида инновацион технологиялар бозорининг ҳажми

165,00 млрд. АҚШ долларини ташкил этган бўлса, 2021 йилга келиб 113 фоизга ошган. Давлатнинг яратаётган қулай иқтисодий сиёсати натижасида 2025 йилга келиб бозор ҳажми 220,00 млрд. АҚШ долларигача ўсиши кутилмоқда.

АҚШнинг Smart Textile дастури техник тадқиқотлар даражасида углерод толаси, арамид ва бошқа юқори самарали толалар ва уларнинг композитлари, био асосли толали материаллар, гиламлар, нотўқима матолар ва бошқалар тўқимачиликда аниқ устунликка эгаллиги ҳақида маълумот берган. Стратегик даражада давлат ташкилотлари, коллежлар ва университетлар, йирик корхоналар саноатни асосий технологиялар билан таъминлаш ва саноатлаштиришнинг асосий қисмидир. Америка Қўшма штатларида углерод толаси ва пахта толаси ишлаб чиқариш дунёда биринчи ўринни эгаллайди ва фақат углерод толасининг йиллик ишлаб чиқарилиши 10 000 минг тоннадан ошади. Бу глобал углерод толасини ишлаб чиқаришнинг 33,2 фоизини ташкил қилади. Германияда асосан ипак, пахта, кимёвий тола, жун, мато ва нотўқима матолар ишлаб чиқарувчи 1400 га яқин тўқимачилик ва тикувчилик корхоналари мавжуд. Тикув саноатидан ташқари, Германиянинг энг йирик тўқимачилик саноати техник тўқимачиликдир. Бундай саноат маҳсулотлари ҳаво ўтказувчи, антибактериал таъсирга эга, намликни сақловчи композит маҳсулотлардир. Техник тўқимачилик бу оддий тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқариш учун ишлатиладиган бир хил жараёнлардан фойдаланган ҳолда ишлаб чиқарилган махсус маҳсулот, аммо кийим кечак каби анъанавий мақсадлар ўрнига техник мақсадларда фойдаланилган. Бу тўқимачилик эволюциясидир. Япониянинг юқори самарали толаларнинг ҳозирги даражаси дунёда деярли биринчи ўринда туради. У уч хил юқори самарали углерод толаси, пара-армид ва ультра юқори молекуляр оғирликдаги полиетиленни тадқиқ қилиш ва ишлаб чиқаришга эга. Асосий технология, шунингдек, полиарилат, РВО, ультра юқори қувватли винилон каби муҳим навларнинг технологияси, шунингдек, ускуналар ишлаб чиқариш, ахборот ва автоматлаштириш технологияси ҳам тўқимачилик саноатига кучли ёрдам беради. Япония университетлари корхоналарга ихтисослаштирилган техник хизматлар кўрсатади, шунингдек, биргаликда лойиҳавий тадқиқотлар ва ишланмалар олиб боради, техник маслаҳат хизматларини кўрсатади.

2016 йилдан 2020 йилгача илмий тадқиқотлар ва тажриба харажатлари саноат корхоналарининг тўқимачилик соҳасида белгиланган ҳажмдан юқори бўлган конструкторлик ишланмалари Хитой тўқимачилик саноатида 41,07 миллиард юандан 50,33 миллиард юанга, инвестицияларнинг интенсивлиги эса 0,57 фоиздан 1 фоизга ошди [5]. Хитой миллий тўқимачилик ва кийим-кечак кенгаши фан ва техника соҳасида 40 мингга яқин ихтиро патентларини рўйхатга олди. Бу кўрсаткич 2016 йилга нисбатан 60 фоизга ортиқ.

Ривожланган мамлакатларда асосан хом ашё потенциалидан фойдаланиб эмас, балки интеллектуал потенциални қўллаган ҳолда инновацион тўқимачилик маҳсулотларини ишлаб чиқаришади.

Қозоғистонда давлат ёрдами учун ишлаб чиқариш лойиҳаларига сармоя киритаётган инвесторлар бир қатор давлат ва саноат дастурларини қабул қилди. Тўқимачилик саноатини ривожлантириш бўйича асосий ҳужжатлар Қозоғистон Республикасини 2016-2020 йилларда жадал саноат-инновацион ривожлантириш Давлат дастури ҳисобланади. Қозоғистон Республикаси иқтисодиётининг ишлаб чиқариш секторида ишлаб чиқариш қувватларини яратиш бўйича 707 та лойиҳани ўз ичига олган Индустриялаштириш харитаси ишлаб чиқилди, шундан 13 таси минтақавий аҳамиятга эга энгил саноат лойиҳаларидир. Дастлабки сармоянинг

ИҚТИСОД

умумий ҳажми 30,7 миллиард. Инвестициялар жун, пахтани қайта ишлаш ва тайёр маҳсулот ишлаб чиқариш бўйича ишлаб чиқариш қувватларини яратишга мўлжалланган. Қўшни давлат Озарбайжонда тўқимачилик саноатида инновацияларга сарфланган харажатлар бошқа саноатнинг улушидан анча кам, яъни таҳлиллардан маълум бўлишича, 2011 йилда асосий капиталга инвестициялар йўналтирилмаган бўлса, 2012-2017 йилларда асосий капиталга йўналтирилган инвестициялар бўйича тармоқнинг асосий салмоғи 0,5 фоизни ташкил этган бўлса, 2021 йилга келиб бу кўрсаткич 0,9 фоизга етди. Шу боис тўқимачилик саноатида ишлаб чиқарилаётган маҳсулотлар жаҳон бозорида рақобатбардош эмас.

Билимларни ишлаб чиқариш анча глобаллашди - илмий-тадқиқот ишлари ҳали ҳам йирик саноати ривожланган мамлакатларда асосий сармоя бўлиб қолсада, бутун дунё бўйлаб янги саноатлаштиришга ўтишда тезлашди. Худди шундай, Осиёда олимлар ва муҳандислар сони бошқа жойларга қараганда тезроқ ўсиб бормоқда ва бу минтақада инновацион ўсишни янада кучайтириши мумкин [6].

Турли мамлакатлар ҳукуматлари инновацияларга миллий иқтисодий ривожланиш двигатели сифатида эътибор қаратади. Ўзбекистонда эса илм-фан ва технология соҳасидаги асосий тадқиқотлар ва оригинал инновацион қобилиятлар ҳали ҳам заиф. Ҳозирги кунда Ўзбекистон илм-фан ва техника тараққиётини “кучли”га йўналтириш учун нафақат ўзимизнинг тинимсиз саъй ҳаракатларимиз, балки дунёнинг АҚШ, Япония ва Европа тараққиёти тажрибасини ҳам ўрганишимиз зарур. Бизнинг мамлакатимизда ҳам ушбу тажрибани қўллаш имкониятларидан фойдаланган ҳолда, давлат томонидан маълум бир имтиёзлар дастури ишлаб чиқилган. Жумладан, юқори рақамли синтетик полиэстир иплар, вискоза толали аралаш иплар, нотўқима матолар, жун аралашмали иплар ҳамда иссиқликка чидамли арамид матолар ишлаб чиқариш рағбатлантирилмоқда.

Хулоса. Умуман олганда юқоридаги далиллардан келиб чиқиб шундай хулоса қилса бўладики, ривожланган мамлакатларнинг инновацион салоҳияти юқори бўлгани учун жаҳон бозорида ўз ўрнини мустаҳкам эгаллаган. Ривожланаётган давлатларнинг тўқимачилик саноатини ривожланишини таъминлаш учун маълум бир давлат аралашуви сиёсати таъминланиши керак. Тўқимачилик саноатида инновация элементларини ўзида жамлаган хорижий мамлакатлар тажрибаси моделидан фойдаланган ҳолда ривожланган ишлаб чиқариш механизмларини яратиш жуда муҳимдир. Шу билан бирга бозорнинг иқтисодий тизими ва корхонанинг ички муҳити қонуниятлари катта аҳамият касб этади.

Тарихий тажриба шуни кўрсатадики, ҳар бир саноат инқилоби ўсиш суръатлари ва ривожланиш динамикасида катта ўзгаришларга олиб келди. Ўзбекистон янги саноат инқилобининг қимматли имкониятларидан фойдалана олганда ва асосий рақобатбардошлик билан боғлиқ бўлган баъзи соҳаларда муваффақиятга эриша олганда, у иқтисодий ривожланиш суръатини ўзгартиришни амалга ошириши, йирик, аммо кучли бўлмаган ишлаб чиқариш саноати ва заиф мустақил ишлаб чиқариш муаммоларини ҳал қилиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Managing innovation: integrating technological, market and organizational change / Joe Tidd, John Bessant, Keith Pavitt. – 3rd ed. ISBN 0-470-09326-9 (pbk.: alk. paper) 78-бет
2. www.gartner.com

3. www.alliedmarketresearch.com/
4. <https://www.investindia.gov.in>
5. <https://www.mckinsey.com/industries/retail/our-insights/state-of-fashion>
6. Managing innovation : integrating technological, market and organizational change / Joe Tidd, John Bessant, Keith Pavitt.– 3rd ed. ISBN 0-470-09326-9 (pbk. : alk. paper) 78-бет

УДК:316.422

ЎЗБЕКИСТОНДА ИННОВАЦИОН ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

ВОЗМОЖНОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ

OPPORTUNITIES FOR THE FORMATION OF AN INNOVATIVE ECONOMY IN UZBEKISTAN

Файзуллаев Ж.Н. (ЎзМУ таянч докторанти)

Ушбу мақолада иқтисодиётни инновацион ривожланиш моделига ўтказишнинг долзарблиги асосланган, инновацион ривожланиш моделининг мазмуни очиб берилган, механизм ва дастаклари таснифланган, Ўзбекистондаги илм-фан, технология ва инновациялар тизимининг жорий ҳолати, иқтисодиётнинг технологик даражаси баҳоланган ва айрим мамлакатлар билан қиёсий таҳлил қилинган, устун ва заиф томонлар аниқланган, Ўзбекистонда иқтисодиётни инновацион ривожлантириш борасида илмий таклифлар ишлаб чиқилган.

Калитли сўзлар: *илм-фан, ИТТКИ, юқори технологиялар, инновация, инновацион тизим, иқтисодий ўсиш, юқори технологияли маҳсулотлар, юқори технологияли тармоқлар, иқтисодий ривожланиш, инновацион иқтисодиёт, инновацион ривожланиш модели.*

В данной статье обоснована актуальность перехода экономики на инновационную модель развития, раскрыто содержание модели инновационного развития и классифицированы механизмы и рычаги, оценено современное состояние системы науки, технологий и инноваций в Узбекистане, технологический уровень экономики и проведено сравнение с некоторыми странами, выявлены сильные и слабые стороны, разработаны научные предложения по инновационному развитию экономики Узбекистана.

Ключевые слова: *наука, НИОКР, высокие технологии, инновации, инновационная система, экономический рост, наукоемкая продукция, наукоемкие производства, экономическое развитие, инновационная экономика, инновационная модель развития.*

In this article substantiated the relevance of the transition the economy to an innovative development model, disclosed the content of the innovative development model and classified the mechanisms and levers, assessed the current state of the system of